

anem EDITORS

A black and white portrait of an elderly man with short, light-colored hair and round glasses. He is looking slightly to the right of the camera with a serious expression. He is wearing a dark, textured jacket over a light-colored collared shirt. The background is blurred, showing what appears to be an outdoor setting with some foliage.

**Vivències
d'un canillenc**

Jaume Rossa i Naudí

Vivències d'un canillenc

anem

Vivències d'un canillenc

Jaume Rossa i Naudí

Pròleg d'Alexandra Grebennikova

anem
EDITORS

anem EDITORS

Vivències d'un canillenc

© del text: Jaume Rossa i Naudí

© de les fotografies: Jaume Rossa i Naudí (quan no s'indiqui el contrari), Antoni Pol i Solé, Lluç Pol i Rossa i Laura Gálvez-Rhein

© del pròleg: Alexandra Grebennikova

© fotografia de coberta: Laura Gálvez-Rhein

© D'aquesta edició:

Anem Editors, Encamp – Montellà, octubre del 2024

Edició: Josep Enric Dallerès i Oliver Vergés

Disseny i maquetació: Oliver Vergés Pons

Correcció i revisió: Marc Cortès Minguet

www.anemeditors.com · contacte@anemeditors.com · [@anemeditors](https://www.instagram.com/anemeditors)

DL AND.336-2024

ISBN 978-84-18865-38-1 (Anem Editor, SL)

ISBN 978-99920-65-85-3 (Anem Editors, SL)

Imprès a GoPrinters (la Seu d'Urgell)

Tots els drets reservats. Sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, queden prohibides les reproduccions totals o parcials d'aquesta obra a través de qualsevol procediment. Dirigiu-vos al CEDRO <www.cedro.org> si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals d'algun fragment d'aquesta obra o per a qualsevol ús similar.

TOTS SOM DE CAL MANGAUTXA

El llibre que tens a les mans és un tresor. Gaudeix-lo. Conserva'l. Respecta'l. Estàs a punt de compartir el llegat que Jaume Rossa i Naudí, del Cap del Carrer Gran de Canillo, deixa als seus besnets. Benvingut a la màgia de les muntanyes. Si saps estar quiet, i respectes les ombres, especialment les de la vall d'Incles, on trobaràs la borda de cal Mangautxa, es dissoldran les fronteres que portes a dins, les preocupacions es fondran a la vora del foc i, en arribar al final, tots, fins i tot els que sou tan d'Encamp com la meva filla Laura i la seva colla (no en va, l'entranyable Josep Dallerès, l'editor del volum, també ho és), sentirem que tenim tantes bones memòries de la parròquia més gran d'Andorra com si fóssim, nosaltres també, nebots i cosins, nets i besnets de cal Mangautxa.

Com he estimat aquesta casa, no us ho puc dir. Adorava els seus contorns a la vegada antics i moderns, les seves llegendes, els salers de fusta musicada, les veus clares, melodioses i pausades del Jaume, que m'emportava a un passat per a mi tot nou, i de la Bibiana, arrelada en el present, la barreja dels trets de cal Mangautxa i de cal Fuat als posats del Cerni i del Lluc, a l'època adolescents, ara pares de família. Hi parlàvem de tot: dels esclops i dels arlequins, de la crema del mai i de moldre el blat, de la visita del copríncep De Gaulle i de la caça del tamarro. Encara no m'havia

fet andorrana ni ho tenia previst, tot i que el naixement de la filla em va lligar fortament amb aquesta terra: al Jordi, el meu home, fill d'Escaldes, li feia il·lusió que tingués el pasaport del seu país d'origen. Estava estudiant Humanitats a la Universitat d'Andorra i anava a cal Mangautxa per fer les pràctiques de les assignatures d'antropologia i d'etnografia, i finalment del treball final de la llicenciatura, que vaig dedicar a la identitat andorrana. Vaig entrevistar més de cinquanta persones que tenien una sola cosa en comú: feia més de vint anys que residien a Andorra, perquè m'expliquessin les coses que els feien sentir-se arrelats a aquesta terra, «arrelats a la pedra». Van passar anys, però atresoro totes i cadascuna d'aquelles converses que vam poder mantenir, guardo un dolç record per aquells que ja no són amb nosaltres i sempre agraeixo la inestimable ajuda d'Antoni Pol, que em va fer de Virgili en el fascinant pelegrinatge per les Valls. Va ser ell qui va proposar que posés les entrevistes en ordre a la llum de les converses amb un andorrà de soca-rel, l'amabilitat dels de cal Mangautxa hi va contribuir, i vet aquí que al cap de poc, cada dimecres, o cada dos dimecres, cap a dos quarts de deu del matí, pujava en direcció a Sant Cerni des de la parada de l'autobús, amb noves preguntes i ganes d'aprendre, per comprar un saler musicat si el meu interlocutor més freqüent en tenia un per vendre, per descobrir una Andorra que fins aleshores se m'havia amagat.

A un nouvingut sense mitjans considerables, Andorra li pot semblar un lloc inhòspit, un terreny dur per arrelar-se. Les inclemències del temps, però, hi venen repartides amb justícia: els canvis són tan ràpids i enormes que tots els qui hi vivim hem perdut el país de la nostra infància. Els que

hi naixen sovint l'han de deixar; ni els que s'hi queden, el reconeixen. Cal molta dignitat per ser un andorrà en aquest món, i el llibre que tenim entre mans ens recorda un cop més la màxima 21 del *Manual Digest*, que tots sabem de memòria, la que ens ensenya la necessitat de «conserve les antigalles tant se puga». A *Vivències d'un canillenc* hi trobem una mica de tot del que ens ajuda a sentir un lligam amb la terra que habitem: història familiar, curiositats, anècdotes, descripcions detallades d'estrís antics, passejades amb ruc i amb bicicleta, molt coratge, bon humor, il·lusió i humilitat.

Quant a mi, nascuda en una terra llunyana en una època del comunisme soviètic, comparteixo moltes coses amb els canillencs del principi del segle passat: també vaig viure una infància de sopes per esmorzar i farinetes per sopar, l'alegria de menjar pollastre el dia de festa, la tasca de vigilar els porcs i collir patates durant les vacances. Comparim la transició dels esclops, amb mitjons de llana fets per la padrina, al calçat de compra, de l'aigua freda de pou a l'aigua corrent. Recordem l'orgull de tenir instal·lada una dutxa, de tenir aigua calenta. Hem ballat als carrers acompanyats d'acordionista, hem anat a mirar la televisió a casa dels veïns. Teníem llits amb el capçal de ferro, havíem sentit les històries de la gana i misèria dels padrins. Vivíem en un poble on la gent tenia fama de sorruda, de desconfiada, de silenciosa.

A casa nostra, no hi creixien préssecs ni taronges. Hi havia remolatxes, cols i naps. Tallàvem llenya amb una destrat, recollíem els fems de les vaques per abonar els camps. Havíem jugat amb les herbes i amb les granotes. Quan arribava el cotxe de línia, anàvem corrents a veure

qui portava. Si un foraster arribava al poble, el miràvem amagats darrere de les portes. Sortíem al carrer per veure passar la vacada, fins i tot si no hi teníem cap vaca. Les portes no es tancaven amb clau; el cademat es posava de vegades quan marxàvem a la fira perquè se sabés que no hi érem, però no es tancava, i es demanava als veïns que donessin menjar als animals.

Compartim tantes coses que en un moment donat vaig escriure un article de premsa titulat «Tots som andorrans»: venint d'una forastera, va provocar molta polèmica però a Jaume Rossa i Naudí li va semblar bé. Amb etern agraïment declaro que les seves històries han ajudat molts nens i adults, canillencs i provinents d'altres parròquies, a estimar aquesta terra i a fer-la seva, i ara «tots som de cal Mangautxa».

ALEXANDRA GREBENNIKOVA

Esriptora i traductora

Vivències d'un canillenc

*Als meus besnets Jan, Mar i Blai;
i els que vinguin.*

INTRODUCCIÓ

El 31 de març del 2020, a tres quarts de quatre de la tarda, en plena crisi provocada per la pandèmia o malaltia de la covid-19 i confinat a cal Mangautxa de Canillo amb la meva filla Bibiana, ella em demana si em presto a explicar les meves vivències i deixar-les escrites per als meus besnets. De moment en tinc dos, però confio que en vindran més.

Accepto la proposta.

EL NEN

Fou el dimarts 6 de març de 1927, el dia que vaig néixer, com a Jaume Rossa i Naudí, aquí, des d'on escric ara, a cal Mangautxa, al Cap del Carrer Gran de Canillo; fill de Jaume Rossa i Puigcernal de casa Mangautxa i de Lola (Dolors) Naudí i Font, de cal Batista.

A casa hi vivien també la padrina, Maria Puigcernal i Casal, que venia de cal Sinfreu, i el padrí, Jaume Rossa i Gener, de casa Mangautxa.

El pare havia tingut un germà, l'oncle Pepo (Josep), que s'havia casat a cal Piedro de Ransol. La mare, de cal Batista de l'Aldosa de Canillo, havia estat la primera de tretze germans. Era filla de la primera dona del padrí Batista, Concepció Font i Armengol, que jo ja no vaig conèixer.

Al padrí, Miquel Naudí i Mortés, sí que el vaig conèixer. Recordo que portava peals dins dels esclops. Eren com una bossa de tela blanca que es cordava amb unes vetes i que quedava baldera al peu. Ell comerciava amb bestiar. Anava sovint a la Seu i sentia dir, a casa, que hi comprava ovelles. Als estius, era el vaquer del Comú. Coneixia molt bé les bèsties de cada casa de la parròquia.

Jo vaig ser el primer dels cinc germans de cal Mangautxa i, segurament, en ser el tercer Jaume convivint a casa, vaig ser anomenat per tota la família «el nen». Després va arribar el Pep (Josep), al cap de dos anys, el febrer del 1929;

el Peret (Pere), el març del 1931, dos anys més tard; la Conxita (Concepció), el 1936; i finalment, l'Albert, el 1945.

Sentia a dir que la mare anava, de vegades, a Sort, on tenia un germà: el meu oncle Jaume, que va marxar de molt jove al Pallars Sobirà a fer de pastor; allí és on es va casar i on va viure. Li vam anar a donar el darrer adeu l'any 2009, a l'església de Sant Salvador de Toló, on van sonar els goigs de la Mare de Déu de Meritxell.

Sempre vaig tractar els pares i padrins de tu.

Dinar familiar Mangautxa al planell de la Baladosa, al Travenc, a Incles, a principi dels anys 1940. D'esquerra a dreta, la padrina: Maria Puigcernal i Casal; germà: Pep Rossa i Naudí; mare: Lola Naudí i Font; germà: Peret Rossa i Naudí; germana: Conxita Rossa i Naudí; oncle: Jaume Naudí i Font, llavors recentment casat amb la tia Carme Claverol i Ponsarnau, de Sant Salvador de Toló; oncle: Miquel Naudí i Vidal; pare: Jaume Rossa i Puigcernal; i jo, Jaume Rossa i Naudí.

La tardor del 1997 vaig voler provar de tornar a sembrar ordi en una terra de l'Artiga i a final de juliol el vam segar i vaig fer cavallons.
Foto: Antoni Pol i Solé.

TOTHOM S'ESFORÇAVA PER SOBREVUIURE

Una de les primeres coses que recordo és de jugar al carrer.

Eren temps de misèria si els comparem amb avui dia, però tothom s'esforçava per sobreviure i... s'aconseguia. El pa moreno, que es pastava amb el blat de cada casa, era l'aliment bàsic juntament amb les trumfes que la casa plegava.

El blat de cal Mangautxa venia de les terres de l'Artiga i de la Creu Blanca, un any de cada terra. Se sembrava el mes de setembre o a l'octubre. Se'n deia «blat d'anyada», perquè estava gairebé un any a la terra. Se segava al juliol o a l'agost de l'any següent, en funció del temps, segons si la primavera hagués vingut més d'hora o més tard. Se'n feien cavallons i després es portava a l'era per conservar-lo perquè a l'agost hi havia feina a replegar l'herba.

Quan s'entraven les garbes a l'era es vigilava molt que no caigués gra. Si en queia, es recollia amb molta cura, vigilant que no es fes malbé. I de seguit que es tenia temps, es picaven les garbes amb la batedora¹ i se n'extreia el gra. Aquest gra es ventava amb la màquina de ventar perquè quedés net d'espigues, palles i arestes, i un cop net era conservat dins l'arca.² Estava a punt per ésser molt.

1. Batedor *m.* Màquina per batre els cereals.

2. Arca *f.* Caixa que serveix per guardar diverses coses.

Jaume Rossa i Naudí, nascut a Canillo el 1927, va decidir posar per escrit els records per als seus besnets, un treball que ha donat lloc a les *Vivències d'un canillenc*, les quals ens permeten conèixer avui de primera mà com era l'Andorra de fa gairebé un segle. Un país en que l'abundància escassejava i on les sopes de pa i les trumfes eren bàsiques per a la subsistència, i el cafè un privilegi extraordinari dels dies festius. Una Andorra pobre, al cap i a la fi, però molt digna, i que gràcies a aquest volum les generacions més joves podran conèixer de la mà d'un observador privilegiat de l'evolució de la seva parròquia natal i del Principat. Una lectura obligada per a tots aquells que vulguin acostar-se al passat no tan llunyà d'aquest país pirinenc.

